

Alex van de Kerkhof:

Het onderwerp van leesvaardigheid

In het Advies van de Vakontwikkelgroep Nederlands over de examenprogramma's voor HAVO en VWO, uitgebracht in december 1995, wordt voorgesteld aan het begin van het voorbereidend jaar, dus ongeveer twee jaar voor het feitelijke examen, een breed onderwerpsgebied vast te stellen'. Op het examen Leesvaardigheid zouden de kandidaten ten minste een tekst moeten krijgen voorgelegd die betrekking heeft op dit door de CEVO vast te stellen onderwerpsgebied.

Als belangrijkste voordeel wordt genoemd dat alle leerlingen daarmee over gelijke voor kennis over het onderwerp beschikken, 'waar door de opdrachten op het examen een relatief-grote diepgang kunnen krijgen, wat nu juist voor het vervolgonderwijs nodig is' (zie pagina 36 van het Advies). De Vakontwikkelgroep stelt dat het zeer tijdig aangeven van het onderwerpsgebied met name voor allochtone onderinstromers van belang is. De Vakontwikkelgroep wijst op de grote afstand tussen thuistaal en schooltaal bij deze leerlingen en de verschillen in culturele oriëntatie thuis en op school. Met name bij langere, abstracte teksten zouden allochtone leerlingen, vanwege een zowel receptief als productief geringere woordenschat en een beperkte voorkennis van bepaalde (cultuurgebonden aspecten van) kennisgebieden, zich intensiever moeten kunnen oriënteren.

Dit uitgangspunt is zonder meer sympathiek: leerlingen met gelijke aanleg of capaciteiten, met welke achtergrond dan ook, moet een zo groot mogelijke gelijke of gelijkwaardige kans op (school)succes geboden worden. Toch is er een aantal praktische en meer principiële, vakinhoudelijke bezwaren aan te voeren tegen dit voorstel. Om tot een evenwichtige beoordeling van het voorstel te komen is het goed ook die eens te inventariëren.

Laten we eerst eens de te toetsen vaardigheid in ogenschouw nemen.

In het Advies van de Vakontwikkelgroep luidt de algemene doelstelling bij het domein Leesvaardigheid dat de leerling verschillende soorten niet-fictionele teksten moet kunnen analyseren, interpreteren, beoordelen en samenvatten. Voor de HAVO-leerling zijn, vergeleken met het huidige examen, de laatste twee elementen, *beoordelen* en *samenvatten*, 'nieuw'; deze vaardigheden werden althans voorheen nooit expliciet in het Centraal Examen getoetst. Voor de VWO-leerling betreft dat nieuwe eigenlijk alleen het *beoordelen*; het samenvatten wordt immers doorgaans beschouwd als een vaardigheid waaraan het analyseren en interpreteren inherent of 'ondergeschikt' zijn.

Men zou, op grond van de formulering van de eindtermen, kunnen stellen dat analyseren en interpreteren de kernactiviteiten zijn die aan het samenvatten en, ten dele, aan het beoordelen voorafgaan. Ten dele, want het beoordelen bevat ook noties die op zich weinig met structuur of betekenis te maken hebben, zoals het beoordelen van de *controleerbaarheid* van een tekstgegeven of het beoordelen van de *aanvaardbaarheid* van een mening.

Voor wat betreft het subdomein *analyseren* en *interpreteren* is er niet werkelijk veel nieuws onder de zon. Het is dan ook nuttig de huidige examenpraktijk op dit punt te vergelijken met de voorstellen van de Vakontwikkelgroep.

In het huidige examen wordt nadrukkelijk niet beoogd kennis van het onderwerp te toetsen. Er worden bovendien geen reproductievragen gesteld, er worden (in theorie) uitsluitend vaardigheden getoetst. Natuurlijk kan men zonder kennis van de wereld geen inhoud van teksten begrijpen. Maar bij het toetsen van leesvaardigheid wordt deze 'buitentekstuele' kennis van de wereld nadrukkelijk niet in de vraagstelling betrokken. De toets heeft betrekking op de wereld van de tekst zelf.

Met grote behoedzaamheid proberen de examenconstructiegroepen onderwerpen te kiezen die algemeen, niet-specialistisch van aard zijn, cultureel 'neutraal' zijn en rekening houden met verschillen tussen jongens en meisjes. De inhoud moet enigszins aansluiten

bij de belevingswereld van jong volwassenen. De teksten moeten bevraagbaar zijn en van goede opdrachten kunnen worden voorzien.

De belangrijkste elementen van de te meten vaardigheid in het analyseren en interpreteren bestaan (zowel bij het oude als het nieuwe examen) uit het vermogen om zinnen en alinea's van een samenhangende betekenis te voorzien, hoofd- en bijzaken van elkaar te onderscheiden en de hoofdgedachten van de hele tekst, of delen ervan te benoemen. Daarbij is het dikwijls cruciaal te bepalen wat het onderwerp van de hele tekst of van tekstdelen is. Een tekst of tekstdeel is immers uit niets anders opgebouwd dan uitspraken over een (deel-)onderwerp. Als nu het onderwerp (of het gebied waaruit het onderwerp afkomstig is) vooraf bekend is, dan wordt daarmee een essentieel onderdeel van de te meten (sub-)vaardigheid weggelaten; de inspanning die de lezer zich moet getroosten om alle tekstgegevens onder de noemer van een onderwerp te brengen zal niet nodig zijn.

Dat als compensatie voor dit verlies een grotere 'diepgang' bij het subdomein *analyseren en interpreteren* mogelijk zou worden, lijkt niet aannemelijk: er dient namelijk geen kennis van het onderwerp getoetst te worden, terwijl de techniek, de vaardigheid in het analyseren en interpreteren niet van aard of hoedanigheid verandert.

Zou de Vakontwikkelgroep bedoelen dat het onderwerp bekend mag zijn, maar de erbij geleverde tekst relatief moeilijker, abstracter? Moeilijker door langere zinnen, of intellectuaalischer, academischer taalgebruik? Abstracter door een complexer gedachtengoed of een minder doorzichtige structuur? Te vrezen valt dat daarmee het doel voorbijgeschoten wordt, doordat er andere drempels ontstaan die voor grote groepen leerlingen, en niet alleen voor de tweede-taalleerders, niet te nemen zijn.

De eindtermen bij het subdomein *beoordelen* houden, in zoverre ze niet ook al onderdeel vormden van het analyseren en interpreteren, natuurlijk wel een *verbreding* van het vakgebied in. Leerlingen moeten een oordeel kunnen geven over de aanvaardbaarheid van gegevens, van meningen en argumenten. De argumentatieleer heeft met deze eindtermen

Korrie van Helvert:

Reactie

Het doet me deugd dat het uitgangspunt van de vog-Nederlands door Alex van de Kerkhof als zonder meer sympathiek wordt geassocieerd, maar daar gaat het natuurlijk niet om.

Terecht wordt gesteld dat er met betrekking tot het subdomein *analyseren en interpreteren* weinig nieuws onder de zon is. Ook onderschrijf ik de samenhang tussen deze vaardigheden en het maken van een *samenvatting*, waarbij ik wel wil opmerken dat het maken van een samenvatting naast een goede leesvaardigheid ook een zekere schrijfvaardigheid veronderstelt. Zoals de vog zelf al aangeeft, mag van deze groep leerlingen verwacht worden dat zij gelezen informatie kunnen omzetten in een schriftelijke verkorte weergave; de samenhang tussen lees- en schrijfvaardigheid wordt hier op een zinvolle geïntegreerde manier gekoppeld.

Opmerkelijk in de bijdrage van Alex van de Kerkhof is zijn bezwaar tegen het bekendmaken van een onderwerp in relatie tot het subdomein *analyseren en interpreteren*. Hij stelt letterlijk:

'Als nu het onderwerp (of het «gebied» waaruit het onderwerp afkomstig is) vooraf bekend is, dan wordt daarmee een essentieel onderdeel van de te meten (sub-)vaardigheid weggelaten; de inspanning die de lezer zich moet getroosten om alle tekstgegevens onder de noemer van een onderwerp te brengen zal niet nodig zijn.'

Deze kritiek lijkt mij voort te komen uit onduidelijkheid omtrent de breedte van de onderwerpsgebieden die vooraf aangegeven zouden kunnen worden (en nogmaals: de vog is hier mede debet aan). Deze gebieden zijn zo breed geformuleerd dat vrijwel alle teksten als tekstonderwerp afwijken van het algemeen geformuleerde onderwerpsgebied. Zo zal een tekst over de toename van het roken door jongeren, hoewel vallend

binnen het domein Gezondheid, toch moeilijk met deze duidelijk veel te brede term kunnen worden benoemd. Het aangeven van een algemeen tekstonderwerp komt, doordat de onderwerpsgebieden zo breed zijn geformuleerd, naar mijn mening niet in gevaar. Dit zou zelfs expliciet ondervangen kunnen worden door de leerlingen te vragen over welk specifiek onderwerp binnen het thema Gezondheid de voorliggende tekst gaat.

Het meest relevant in deze discussie is echter het subdomein *beoordelen*. Hier zit naar mijn mening de diepgang en niet zoals Alex van de Kerkhof suggereert in het subdomein *analyseren* en *interpreteren*. Dat kennis van de wereld een grote rol speelt bij het doen van uitspraken over de aanvaardbaarheid van tekstgegevens is duidelijk. Het meten hiervan moet in een centraal examen (aldus Van de Kerkhof) echter gescheiden blijven van het meten van die kennis van de wereld. Ik citeer:

'Het ligt dan ook voor de hand de examenvragen die bij het subdomein beoordelen ontwikkeld zullen worden, te baseren op (de wereld van) de teksten die op het examen worden aangeboden.' Hier doet zich toch een principieel probleem voor. Vanaf welk niveau wordt er in die teksten dan een wereld geschapen waarbinnen de beoordeling ervan mogelijk is?

Van tekstbeoordeling naar tekstvergelijking?

Er wordt gesproken over teksten. Moet ik me daarbij voorstellen dat twee teksten over eenzelfde onderwerp kritisch aan een vergelijking moeten worden onderworpen op basis waarvan oordelen over de ene ten opzichte van de andere tekst mogelijk zijn? Dat zou op zich een aardige vorm zijn. Tegenstrijdigheden, onjuistheden of het verzwijgen van relevante gegevens zouden op die manier door leerlingen opgespoord kunnen worden en gerelateerd

binnen het vakgebied een stevige poot aan de grond gekregen.

In het alledaagse leven speelt kennis van de wereld een grote rol bij het doen van uitspraken over de aanvaardbaarheid van tekstgegevens. Het meten van de vaardigheid moet in een centraal examen echter gescheiden blijven van het meten van die kennis van de wereld. Het ligt dan ook voor de hand de examenvragen die bij het subdomein *beoordelen* ontwikkeld zullen worden, te baseren op (de wereld van) de teksten die op het examen worden aangeboden.

Tegen de vaststelling van een onderwerpsgebied zijn ook enkele praktische bezwaren in te brengen. Het voorstel is op enkele punten zo vaag, dat leerlingen, docenten en ook examenmakers er zonder nadere preciseringen niet goed mee uit de voeten zullen kunnen. De Vakontwikkelgroep spreekt van een 'breed' onderwerpsgebied. Nu is 'breed' nogal breed. Hoe breed dient de oriëntatie, die ongetwijfeld zal bestaan uit het lezen van teksten, te zijn? Hoe weten leerlingen en docenten wanneer het genoeg is, zowel qua omvang als diepgang? Zullen er, afhankelijk van individuele initiatieven op het vlak van materiaalverzameling door docenten of leerlingen, niet toch grote verschillen blijven of juist ontstaan in voorkennis? Zullen zwakkere leerlingen niet de verleiding voelen zich een zekere hoeveelheid feitenkennis eigen te maken, die vervolgens niet werkelijk relevant blijkt te zijn voor de beoogde leestaak?

Zou een min of meer thematisch gerichte voorbereiding op het examen van maar liefst twee jaar voor de leerlingen trouwens wel voldoende verrassend en spannend zijn? De aantrekkelijkheid van het vakonderdeel schuilt zowel voor leerlingen als docenten toch ook voor een niet onbelangrijk deel in de grote gevarieerdheid aan onderwerpen? Wie de leerlingen een brede ontwikkeling wil geven en de leerlingen degelijk wil trainen in de techniek van het lezen van teksten van niveau, doet er verstandig aan regelmatig een grote variëteit van actuele, betogende of beschouwende artikelen uit goede kranten of opiniërende tijdschriften aan te bieden. De bepaling van een specifiek onderwerpsgebied

zou ook op dit punt weleens tot vershraling kunnen leiden.

Hierboven is al opgemerkt dat het uitgangspunt van de Vakontwikkelgroep sympathiek is. Maar met de vaststelling van een onderwerpsgebied dreigen vakspecifieke eisen en normen te worden aangetast. Om aan de achterliggende problematiek effectief iets te doen, zouden beter andere middelen ingezet kunnen worden.

Noot

- I De voorstellen in het Advies van de Vakontwikkelgroep hebben een voorgeschiedenis. In eerdere concepten opteerde de Vakontwikkelgroep aanvankelijk voor de vaststelling, voor zowel het domein leesvaardigheid als schrijfvaardigheid, van twee themagebieden, waarbij het bronnenmateriaal zou worden aangeleverd. Om tegemoet te komen aan bezwaren die in raadplegingsronden werden geopperd, zoals het gevaar van homogenisering en problemen van organisatorische en financiële aard, heeft de Vakontwikkelgroep de voorstellen ingedikt tot de onderhavige.

foto: Chris van Houts

aan mogelijke belangen die de schrijvers hebben op basis van relevante gegevens over de bron (die dan natuurlijk wel verstrekt moeten worden; bijvoorbeeld Greenpeace contra de overheid). Een dergelijke examinering zou ertoe leiden dat vergelijkende tekstanalyse een onderdeel wordt van het onderwijs Nederlands, immers vergelijkende tekstanalyse vraagt duidelijk andere vaardigheden dan tekstanalyse op zich. Het vraagt na de analyse van beide teksten een koppeling ervan op relevante aspecten in termen van overeenkomsten en verschillen en een evaluatie daarvan. Voor u als lezer, zou het misschien een aardige oefening zijn om de eerste teksten van mijzelf en Alex van de Kerkhof eens aan zo'n vergelijkende tekstanalyse te onderwerpen. Ze gaan over hetzelfde, geschreven vanuit een duidelijk verschillende betrokkenheid, maar met een gelijkgestemd doel: een discussie voeren over de zin en onzin van vooraf vastgestelde onderwerpsgebieden. Ik denk dat de meesten van u hier een harde dobber aan zullen hebben (hopelijk niet door de belabberde kwaliteit ervan).

Daarmee kom ik tot mijn conclusie. Het overstappen van tekstbeoordeling op basis van vooronderstelde tekstexterne kennis naar tekstbeoordeling in het kader van vergelijkende tekstanalyse, ondervangt voor een deel de door de VOG gesignaleerde problemen. Daar staat tegenover dat tekstvergelijking dan wel nadrukkelijk moet worden aangeleerd en geoefend tijdens het onderwijs Nederlands. En vanzelfsprekend moeten alle examenteksten voldoen aan de door Alex van de Kerkhof geformuleerde criteria: niet-specialistisch van aard zijn, cultureel 'neutraal' zijn, rekening houden met verschillen tussen jongens en meisjes en aansluiten bij de beleavingswereld van jong volwassenen.